

gali je rozmaicie. W rozdziale 14 (s. 228—247) Autor referuje dokładnie stanowiska, jakie zajmowali poszczególni badacze, i daje wartościowe zestawienie materiału źródłowego dotyczącego się pozycji Gdańska w prawie międzynarodowym. A jednak gruntowna znajomość wszystkich elementów omawianego problemu nie znajduje odbicia w ostatecznym wniosku Autora. Wniosek ten jest błędny. Zdaniem Masona „Wolne Miasto Gdańsk było państwem w prawie międzynarodowym, w zasadzie wyposażonym w suwerenne uprawnienia państwa, aczkolwiek te ostatnie ograniczone zostały z mocy traktatów na korzyść Polski“ (s. 247). Autor nie dostrzega licznych argumentów, które przemawiały przeciwko państwowości W. Miasta. Nie potrafi również precyzyjnie wskazać na wszystkie czynniki, pomiędzy które Traktat Wersalski i późniejsze umowy rozdzieliły różne atrybuty władzy najwyższej wobec W. Miasta. Z niedostatecznym naciskiem Mason podkreśla, iż W. Miasto nie było niepodległe. Również tutaj na konkluzjach Autora zaważyły tendencyjne opinie autorów gdańskich.

Rozprawa Masona napisana jest językiem ładnym i prostym. Konstrukcję ma przejrzystą. Uzupełniono ją dobrze dobranymi załącznikami o poważnej wartości informacyjnej (s. 323—368). Autor pisze na ogół o wszystkich zagadnieniach, które nasuwa gospodarcza i międzynarodowo-ustrojowa historia W. Miasta. Dotykając wszystkich, ważniejszych problemów — Mason nie każdy spośród nich przedstawia systematycznie i dokładnie. W szczególności prawnik musi podkreślić brak osobnego ustępu czy nawet rozdziału, który by pokazał hierarchię norm prawnych regulujących sprawy gdańskie. O politycznych zadaniach książki i jej brakach metodologicznych wspomniano już na początku niniejszej recenzji.

KRZYSZTOF SKUBISZEWSKI (Poznań)

Martin Vietor — SLOVENSKA SOVIETSKA REPUBLIKA V R. 1919
SLOVENSKE VYDAVATELSTVO POLITICKIEJ LITERATURY, Bratislava 1955.
str. 405.

Problemem naukowym o poważnym znaczeniu politycznym jest walka klasy robotniczej krajów Europy wschodniej i środkowej o utworzenie własnego państwa w przełomowym okresie lat 1917—1919. Postulaty badawcze wysuwane na temat tego mało znanego okresu odnoszą się nie tylko do historyków ruchu robotniczego, szerokie zadania stają również przed historykami państwa i prawa krajów demokracji ludowej.

Monografia historyczno-prawna docenta Uniwersytetu Słowackiego w Bratysławie M. Vietora spełnia te zadania w stosunku do Słowacji, dając ujęcie bogatej i ciekawej problematyki związanej z powstaniem Słowackiej Republiki Radzieckiej w 1919 roku. Praca pisana jest z pozycji marksistowskich. Autor posługuje się konsekwentnie w swych badaniach zasadami materializmu historycznego, korzysta szeroko z prac klasyków marksizmu i marksistowskiej literatury przedmiotu.

Z uznaniem należy podnieść pracowitość autora przy zbieraniu materiałów źródłowych rozproszonych po archiwach całego kraju a nawet znajdujących się poza granicami republiki czechosłowackiej. Wynikiem tej szerokiej kwerendy archiwalnej było zebranie wielu wartościowych materiałów (dokumenty z działalności władz ustawodawczych i administracyjnych Słowackiej Republiki Radzieckiej, odezwy, liczne egzemplarze ówczesnej prasy, plakaty, ulotki). Apel do społeczeństwa słowackiego o nadsyłanie materiałów dotyczących opracowywanego tematu dał również owocne rezultaty. Odpowiedzią na wezwanie było wiele egzemplarzy gazet robotniczych, odezw i zdjęć z tego okresu przysłanych przez robotników słowackich. Najcenniejszy materiał

został opublikowany w pracy jako dodatek. Zawiera on kilkadziesiąt dokumentów, sporo reprodukcji fotograficznych tych dokumentów i kilka zdjęć o dużej wartości historycznej.

Praca dzieli się na pięć rozdziałów, w których autor kolejno omawia: sytuację na Słowacji w końcu 1918 i na początku 1919 roku, wpływ utworzenia węgierskiej republiki radzieckiej na rozwój ruchu robotniczego w Słowacji, kontrrewolucyjną wojnę czechosłowackiej burżuazji przeciw władzy radzieckiej na Węgrzech, powstanie i działalność Słowackiej Republiki Radzieckiej, jej znaczenie i wpływ na dalszy rozwój ruchu robotniczego w Czechosłowacji. Przejrzysta i uzasadniona materiałem konstrukcja stanowi niewątpliwie zaletę pracy.

Położenie gospodarcze Słowacji w okresie poprzedzającym powstanie Słowackiej Republiki Radzieckiej charakteryzowało się depresją ekonomiczną wywołaną wojną światową. Unieruchomienie fabryk, trudna sytuacja aprowizacyjna, bezrobocie — oto jej najważniejsze cechy. Stan ten wpływał na pogorszenie się warunków bytowych mas pracujących i był naturalną przyczyną wzrostu fali rewolucyjnej, spotęgowanej jeszcze skomplikowaną sytuacją polityczną Słowacji. Słowacja do końca stycznia 1919 roku pozostawała w granicach państwa węgierskiego. Naród słowacki był zwolennikiem połączenia się z narodem czeskim i razem z nim chciał utworzyć wspólne państwo. Burżuazyjni politycy czescy z Beneszem na czele, mimo że program ten popierali, nie chcieli realizować go wbrew planom Ententy, która początkowo usiłowała zachować państwo węgierskie w całości. Dopiero później, wobec narastającej rewolucji na Węgrzech, Ententa straciła chwilowo zaufanie do burżuazji węgierskiej i poparła dążenia polityków czeskich do zajęcia Słowacji. Benesz wyjaśniał wówczas kierownikom Ententy, że bolszewizm ze wschodu grozi przerzuceniem się na Słowację. Przy pomocy wojsk francuskich i włoskich burżuazja czeska rozciągnęła swą władzę polityczną na Słowację.

W międzyczasie słowacka klasa robotnicza utworzyła rady robotnicze, jako zaczątkowe formy władzy proletariackiej. Miało to doniosłe znaczenie dla rozwoju ruchu robotniczego i poważnie oddziało na tworzenie się jednolitego systemu rad w okresie powstania Słowackiej Republiki Radzieckiej. Istniejące rady były głównym niebezpieczeństwem dla klasowego panowania burżuazji słowackiej i czeskiej. Niezwłocznie przystąpiono do ich likwidacji. Nie spowodowało to jednak uspokojenia, którego pragnęły władze czeskie. Proletariat słowacki w dalszym ciągu prowadził walkę. W lutym 1919 roku w całej Słowacji wybuchły strajki. Robotnicy żądali podwyżki płac, wolności stowarzyszeń i zgromadzeń. Powstawały na nowo rady robotnicze, szerzyła się agitacja komunistyczna, do walki przeciwko obszarnikom masowo stawali chłopci. Sytuacja coraz bardziej dojrzała do rewolucji. Poświęcenie przez autora wiele miejsca przedstawieniu sytuacji rewolucyjnej, wykorzystanie nowych nieznanych dotychczas materiałów archiwalnych stanowi należycie udokumentowaną pozycję wyjściową dla dalszych rozważań. Szkoda tylko, że autor w tym rozdziale nie pogłębił problemu kształtowania się rad, nie pokazał bliżej ich składu, nie omówił ich konkretnej działalności.

Powstanie Słowackiej Republiki Radzieckiej było ściśle związane z ukształtowaniem się władzy proletariackiej na Węgrzech. Autor problematykę węgierską traktuje — chyba niesłusznie — w nazbyt dużym skrócie starając się wydobyć i szerzej omówić tylko te zagadnienia, które są bezpośrednio związane ze sprawami słowackimi. Spowodowało to pewną powierzchowność w ujmowaniu niektórych badanych zjawisk, dotyczących przede wszystkim powstania Węgierskiej Republiki Radzieckiej. Przyczyny oddania władzy przez burżuazję węgierską klasie robotniczej widzi autor głównie w stosunkach Karoly'ego z Ententą, która niekorzystnie dla Węgier wytyczyła granicę

rumuńsko-węgierską. Poza tymi przyczynami były inne, przykładowo można wymienić — słabość władzy Karoly'ego, brak zaufania szerokich kół społeczeństwa spowodowany nieprzeprowadzeniem żadnych reform społecznych (reformy rolnej), silny opór proletariatu kierowanego przez partię komunistyczną, które powinny być również uwzględnione w pracy.

Wiele miejsca poświęca autor charakterystyce sytuacji międzynarodowej powstałej bezpośrednio przed utworzeniem Słowackiej Republiki Radzieckiej. Ententa i burżuazja państw Europy środkowej zdawały sobie sprawę z niebezpieczeństwa ogniska komunistycznego na Węgrzech, które rozszerzało swoje wpływy na kraje sąsiednie. Likwidacja tego ogniska została wkrótce postanowiona. W kwietniu 1919 roku wojska rumuńskie i czeskie rozpoczęły atak na węgierską republikę radziecką, uwięziony początkowo zdobyczami terytorialnymi. Skoncentrowanie znacznych sił przez węgierską czerwoną armię umożliwiło przejście do przeciwuderzenia. Opór wojsk czeskich, w których walczyło wielu robotników, był niezwykle słaby. Bez większych walk wojska węgierskie opanowały całą wschodnią część Słowacji. Strategicznym celem kontrataku było nie tylko wyparcie interwentów, ale poprzez zajęcie Słowacji nawiązanie łączności z bratnią armią czerwoną Rosji radzieckiej. Proletariat węgierski przyniósł wyzwolenie — wówczas, niestety tylko przejściowo — ludowi Słowacji umożliwiając mu utworzenie własnego, proletariackiego państwa.

Centralne miejsce w pracy zajmuje omówienie powstania i działalności Słowackiej Republiki Radzieckiej. Autor wykorzystał tu szczegółowo materiały archiwalne, ukazał szeroki wachlarz problemów, z jakimi zetknęła się młoda władza robotników słowackich, dał pogłębioną analizę działalności organów władzy radzieckiej w różnorodnych przejawach życia gospodarczego i politycznego. Proklamowanie Słowackiej Republiki Radzieckiej w dniu 16 VI 1919 roku w Preszowie było naturalnym następstwem wypadków rozgrywających się na terenie wschodniej części Słowacji, a nie obcym importem jak podawała historiografia burżuazyjna twierdząc, że komunizm był zupełnie obcy robotnikom słowackim. Praca przeciwstawia się poglądom burżuazyjnych historyków czechosłowackich demaskując trafnie ich istotę i zadania, jakie miały spełniać.

Dużą rolę w pracach przygotowawczych do utworzenia władzy radzieckiej w Słowacji odegrała słowacka sekcja partii socjalistycznej Węgier. Powstała ona na Węgrzech, początkowo jako sekcja węgierskiej partii komunistycznej, po połączeniu się komunistów i socjaldemokratów stanowiła sekcję słowacką zjednoczonej partii socjalistycznej w Budapeszcie. Grupowała ona w swych szeregach robotników słowackich. W swej działalności popełniała te same błędy co socjalistyczna partia Węgier, wynikające z nacisku ideologii socjaldemokratycznej.

Skoncentrowanie uwagi na organizacji i działalności organów władzy młodej republiki słowackiej pozwoliło autorowi w pełni wydobyć i oświetlić ten tak doniosły dla historyków państwa i prawa problem. Organizacja władz oparta była na wzorach Rosyjskiej Republiki Radzieckiej. Na czele władz stał Wykonawczy Komitet Rewolucyjny (Revolučný výkonný výbor), jako najwyższy organ władzy radzieckiej, który do czasu zwołania krajowego zjazdu rad miał pełnić funkcje rady najwyższej. Władzę wykonawczą sprawowała Rewolucyjna Rada Rządowa (Revolučná vládna rada), składająca się z ludowych komisarzy, pod przewodnictwem preza, którym został A. Janoušek. Utworzony w terenie aparat administracyjny podporządkowany został radom robotniczym. Działalność władzy proletariackiej szła w wielu kierunkach. Przeprowadzono upaństwowienie przedsiębiorstw i wywłaszczenie większych majątków ziemskich i lasów. Nie przekazano jednak ziemi chłopom. Na wywłaszczonej ziemi obszarnej miały powstać wielkie gospodarstwa państwowe. Był to poważny błąd młodej republiki radzieckiej. Spowodował on odejście chłopów od rewolucji i pozbawił

klasę robotniczą sojusznika zainteresowanego w ostatecznym zwycięstwie rewolucji. Wypada jednak zaznaczyć, że tak ważny problem sojuszu robotniczo-chłopskiego został potraktowany przez autora marginesowo, co nie pozwoliło na jego wyczerpujące oświetlenie.

Od samego początku władza radziecka przejawiała ożywioną działalność w zakresie funkcji organizacyjno-gospodarczej i kulturalno-wychowawczej. Specjalny nacisk położono na szkolnictwo i propagandę zadań dyktatury proletariatu wśród społeczeństwa. Akty rewolucyjnej władzy nie zostały w większości wprowadzone w życie ze względu na krótki okres istnienia Słowackiej Republiki Radzieckiej. Mimo to pozostają one świadectwem szerokiego rozmachu działalności młodego państwa proletariackiego.

Poważnym niedociągnięciem pracy jest brak pokazania słowackiej sekcji socjalistycznej partii Węgier od strony praktycznej działalności. Autor poświęca tej problematyce dużo miejsca, ale czyni to przez pryzmat programu partii, zajmując się jego osiągnięciami i błędami, pomija natomiast sprawę realizacji zasad tego programu w konkretnej działalności. W tym zakresie praca ogranicza się do stwierdzenia, że po ogłoszeniu Słowackiej Republiki Radzieckiej partia nie potrafiła zapewnić sobie kierowniczej roli w systemie dyktatury proletariatu. Analiza przyczyn takiego stanu rzeczy nie pogłębiona przez autora nie może w pełni zaspokoić wymagań czytelnika. Problem partii w systemie dyktatury proletariatu jest zagadnieniem pierwszoplanowym. Dlatego należało go w pracy wybić na czołowe miejsce i pokazać nie tylko od strony teoretyczno-programowej, ale również od strony praktycznej, poprzez powiązanie partii z działalnością organów władzy radzieckiej, co pozwoliłoby autorowi na wszechstronniejsze ukazanie osiągnięć i błędów słowackiej sekcji socjalistycznej partii Węgier.

Słowacka Republika Radziecka upadła po kilkutygodniowym zaledwie okresie swego istnienia. Na jej upadek złożyło się wiele przyczyn, z których najistotniejsze praca omawia szczegółowo. Bezpośrednią przyczyną upadku był nacisk Ententy na republikę węgierską, aby wycofała swe wojska ze Słowacji, stawiając to jako warunek zagwarantowania nienaruszalności jej granic. Przyjęcie tych propozycji było poważnym błędem władzy radzieckiej na Węgrzech, Entencie chodziło bowiem o zapobieżenie rozpowszechnianiu się komunizmu i zlokalizowanie ogniska zapalnego na Węgrzech, aby potem zdusić rewolucyjną władzę robotników węgierskich. Dziwnym wydaje się w tej sprawie stanowisko autora, który pomija ocenę tego posunięcia radzieckiej władzy węgierskiej, mającego tak doniosłe znaczenie dla dalszego istnienia Słowackiej Republiki Radzieckiej. Opuszczenie Słowacji przez Czerwoną Armię Węgierską w lipcu 1919 roku pociągnęło za sobą upadek władzy radzieckiej w Słowacji. Wśród dalszych przyczyn, które wpłynęły na upadek Słowackiej Republiki Radzieckiej wymienia autor: słabość liczebną i polityczną proletariatu słowackiego, brak zahartowanej w bojach partii opierającej się w swej działalności na zasadach nauki marksistowskiej, błędy popełniane przez władzę radziecką, zwłaszcza niedocenywanie sojuszu robotniczo-chłopskiego, zdradziecką rolę socjaldemokracji i inne.

Powstanie Słowackiej Republiki Radzieckiej miało doniosłe znaczenie dla dalszego rozwoju ruchu robotniczego w Czechosłowacji, wpłynęło na wzrost świadomości politycznej proletariatu, pozwoliło w przyszłości skutecznie zwalczać ugodową i kapitulanką działalność socjaldemokracji, było istotnym czynnikiem sprzyjającym wytworzeniu przez proletariat własnej marksistowsko-leninowskiej partii — Komunistycznej Partii Czechosłowacji.

Praca Vietora dająca całościowy obraz ważnego okresu w dziejach Słowacji, podejmująca niezwykle ważny i doniosły problem walk proletariatu o władzę państ-

wową jest poważnym wydarzeniem w nauce historyczno-prawnej bratniego narodu słowackiego. Wydobywa ona i zbliża tradycje walki robotników o własne państwo, tradycje do których nawiązuje dziś czechosłowacka klasa robotnicza wcielając w życie jej wskazania. Bogata dokumentacja źródłowa, umiejętne posługiwanie się metodologią marksistowską, jasny i przystępny tok wykładu stanowią najważniejsze zalety pracy. Czytelnika polskiego praca może zainteresować nie tylko z uwagi na samo meritum problemu, ale również ze względu na to, że daje nam podstawę do porównań z procesami zachodzącymi wówczas w Polsce, kiedy na fali ruchu rewolucyjnego tworzyły się rady delegatów robotniczych a polska klasa robotnicza podejmowała próbę walki o władzę.

MICHAŁ PIETRZAK

